

Araştırma Makalesi • Research Article

Akışkan Modern Dünyada Prekaryalaşma: Baumancı Bir Bakış
Precariatization in the Liquid Modern World: A Baumanian Perspective

Emre Ezgin*

Öz: Bauman'ın bakış açısıyla bir öze dönüşü ifade eden modernizmin katı formundan akışkan formuna geçiş süreci, neoliberal esnekleşme bağlamında modernizmin her aşamasına eşlik eden belirsizliği önemli ölçüde derinleştirmektedir. Günümüzde, hareket özgürlüğü olan ve sorumluluk üstlenmeyen küresel sermaye ile sorumluluğu bireysel olarak üstlenen yerel emeğin bağlarının zedelenmesi güvencesizliği telafisi güç bir boyuta taşımıştır. Zaman-mekan dönüşümünün belirleyici olduğu akışkan modern dünyada, prekaryalaşma olarak nitelendirdiğimiz bu güvencesizlik sorunsalı, çözülen aile ve cemaat ilişkileri ve devletin kamusal sorumluluktan uzak politikaları nedeniyle derinleşerek, kolektif dayanışma ilişkilerinin işlevsiz bir konuma gelmesine neden olmaktadır. Toplumsal olarak üretilen risklerin bireysel sorumluluk alanına sıkıştırılması toplumsal kırılma noktaları tetiklemeyle birlikte yurttaşlık bilincinden uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Bauman'a göre, ötekinin sorumluluğu dikkate alınarak atılacak adımlar, ahlaki açıdan olgunlaşmış bir yurttaşlık bilincinin gelişiminde önemli bir paya sahip olacaktır. Bauman, temel gelir desteğinin, bir sosyal politika uygulaması olarak uygulanması yerine tüm toplumun refahı gözetilerek yurttaşlık temelli bir hak olarak benimsenmesinin kısmen de olsa kırılma noktaları telafi edebileceğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akışkan Modernite, Esnekleşme, Prekaryalaşma, Kırılma Noktası, Temel Gelir Desteği

Abstract: The transition process from the solid form to the liquid form of modernism, which expresses a return to essence from Bauman's point of view, significantly deepens the uncertainty that accompanies every stage of modernism in the context of neoliberal flexibility. Today, the damage to the ties of the global capital, which has the freedom of movement and does not assume responsibility, and the local labor, which takes the responsibility individually, has brought the insecurity to a level that is difficult to compensate. In the liquid modern world where the time-space transformation is decisive, this problem of insecurity, which we call precariatization, deepens due to the dissolved family and community relations and the policies of the state away from public responsibility, causing the relations of collective solidarity to become dysfunctional. Compressing the socially produced risks to the area of individual responsibility triggers social vulnerabilities, but also leads to alienation from citizenship consciousness. According to Bauman, the steps to be taken by considering the responsibility of the other will have an important share in the development of a morally mature civic consciousness. Bauman emphasizes that the adoption of basic income support as a citizenship-based right by considering the welfare of the whole society, instead of being implemented as a social policy application, can partially compensate for the vulnerabilities.

* Dr., Serbest Araştırmacı

ORCID: 0000-0001-9455-4263, mr.ezgin@gmail.com

Cite as/ Atıf: Ezgin, E. (2022). Akışkan modern dünyada prekaryalaşma: Baumancı bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 213-230. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.961817>

Received/Geliş: 02 July/Temmuz 2021

Accepted/Kabul: 25 January/Ocak 2022

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2022

Keywords: Liquid Modernity, Flexibility, Precariatization, Fragility, Basic Income Support

Giriş

Modernizmin katı formunda gerçekleşen endüstri devrimi ile birlikte Fordist üretim anlayışının bir sonucu olarak üretimin devasa artışı, işçi sınıfının refahını kısmen artıracak biçimde geçimlik ücretlerinde bir artışa neden olmuştur. Ancak söz konusu refah artışı, kapitalist üretim ilişkilerinin rasyonalitesi bağlamında işçinin makineleşerek emeğine yabancılaşmasının ve yedek bir sanayi ordusunun varlığıyla yüzleşerek proleterleşmesinin önüne geçememiştir. Burjuvazinin zamanla hem yönetsel hem de iktisadi tahakkümü ele geçirmesiyle birlikte özellikle kentlerde toplumsal açıdan gelir dağılımı adaletsizliğinin derinden hissedilmesine neden olmuştur. Keynesyen refah devleti uygulamaları sonucu adil bir gelir dağılımına yönelik kısmi bir alan kazandırmakla birlikte, sermayenin hareketliliğini kısıtlamıştır. Bununla birlikte refaha devleti uygulamaları sermayeyi zorunlu olarak reel sektöre yönlendirmiş, teknik bilginin önem kazanmasıyla burjuvazi ile proletarya arasındaki antagonizmayı önemli ölçüde etkileyecek bir konumda yer alan orta sınıfların görünür kılınmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Orta sınıfların burjuvazi ile proletarya arasında kaygan bir zeminde yer alan sınıfsal konumunun muğlaklığı nedeniyle zamanla kolektif sınıfsal mücadeleler için belirleyici bir konumda yer almıştır.

1970'lerden itibaren refah devleti kazanımlarının krizler öne sürülerek sermaye tarafından tırpanlanması sonucu; kuralların, sınırların ve kolektif sorumlulukların terkedildiği esnek üretim ilişkileri ön plana çıkmıştır. Bir başka ifadeyle modernizmin katı formundan akışkan forma geçmesi, zaman-mekan dönüşümü ekseninde değerlendirildiğinde, hareket kabiliyeti olan finansal sermayenin küreselleşmesi ve mekana bağımlı olan emeğin yerelleşmesi sonucu emek-sermaye birlikteliğinde bağların zayıfladığı kırılğan bir sürece geçilmesine neden olmuştur. Akışkan modern hayatta, küreselleşen sermayenin toplumsal olarak üretilen risklere yönelik sorumluluk almaması ve yerleşen emeğin riskler karşısında mücadelesini bireysel olarak yüklenmesi, kırılğanlığı politikleştirdiği ölçüde emeğin prekaryalaşma sürecini yaygınlaştırmaktadır.

Neoliberal esnek üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak çalışma ilişkilerinin parçalanması, vasıflılaştırma ve vasıflılığın sürdürme uğruna beşeri sermayeyi geliştirmek için çabalamak zorunda kalan emeğin boş zaman ve çalışma zamanı ayrımının silikleşmesi, teknolojik gelişmelerin emeğe olan talebi azaltması, hızlı nüfus artışının emek arzı fazlasının oluşmasına neden olarak emeği değersizleştirilmesi, kısa vadeli sözleşmelerle yaygınlaşan geçici istihdam ilişkileri gibi unsurlar, emeğin prekaryalaşma sürecinde önemli bir paya sahiptir. Bu süreçte diğer pay sahibi olan devletin, refah devleti anlayışından uzaklaşarak kamusal sorumluluk alanını daraltması ve sermayenin özgürlüğü uğruna yerelliğe maruz kalan emeğin toplumsal risklere karşı yurttaşlık haklarından mahrum bırakılması, emeği bireyselleştirmeye mahkum ederek dayanışma ağlarını zayıflatmaktadır.

Günümüzde prekaryalaşan kitlelerin önemli ölçüde artması, modernizm boyunca var olan güvencesizliklerin ve kırılğanlıkların, dayanışma ağları zayıflamış ve yalnızlaştırılmış kitlelerin, idealize edilen bireyselleştirilmiş belirsizliklere mahkum edilmeleri, prekaryalaşma sürecinin telafisi zor bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte ulus-devlet kazanımı olan yurttaşlık ilişkilerinin ve haklarının ahlaki açıdan önemli ölçüde zedelenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Bauman'ın için temel gelir desteği işlevsel olarak her ne kadar var olan eşitsizlikler için ideal bir çözüm olmasa da, yurttaşlık bilincinin yeniden ötekinin sorumluluğunun benimsenmesi düzleminde bazı yaraların iyileştirilebileceği ihtimali içermektedir. Her ne kadar bu ihtimal dikkate değer nitelikte olsa da, sürecin ötekinin ahlaki sorumluluğuna terkedilmesi ve sınıfsal antagonizmalardan bağımsız bir biçimde çözüm üretilmeye çalışılması, kırılğanlıkları kısa vade de telafi etme olasılığı taşısa da uzun vadede prekaryalaşma sürecinin pekişmesine neden olabilir.

Bu çalışmada, modernizmin ilerleyişine bağlı olarak proletaryanın yabancılaşma ve makineleşme çerçevesinde deneyimlediği kırılğanlıkların ve güvencesizliklerin, esnekleşen küresel üretim ilişkileri çerçevesinde prekaryalaşan kitlelerde vasıfsızlaştırma ve bireyselleştirme biçiminde görünümünüyle

derinleşmesi irdeleyeceğiz. Söz konusu güvencesizleştirme sürecinin boyutlarını Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite anlayışı çerçevesinde kurguladığı kavram setleriyle okumanın, sürecin sosyolojik boyutlarının, toplumsal ağların dönüşümü açısından daha açık ve anlaşılır bir zeminde ifade edilebileceği kanaatindeyiz. Bu bağlamda prekaryalaşan kitlelerin kapsamını ve niteliklerini detaylandırarak, esnekleşen üretim ilişkileri çerçevesinde sermayenin ve devletin dönüşümüyle toplumsal açıdan nasıl konumlandırıldıklarını açıklamaya çalışacağız.

Bu çalışmanın amacı, esnekleşen çalışma ilişkileri çerçevesinde modernizmin ilerleyişiyle prekaryalaşmaya maruz kalan kitlelerin pekişen kırılğanlıklarının derinliğini ve toplumsal yansımalarını Bauman'ın bakış açısıyla detaylandırarak, yine Bauman'ın önerileri çerçevesinde kritize ederek prekaryalaşma sürecinin oluşturduğu toplumsal tahribatın iyileştirilmesine dair çıkarımlarda bulunmaktır.

1. Katı Modernliğin Gelişme Dinamikleri

Modernlik, muhteşem bir dönüşüm potansiyelinin, yaratıcılığı ve yıkıcılığı birlikte bünyesinde barındırdığı ve önüne çıkan her şeyi kendi idealleri doğrultusunda dizayn etme kabiliyetine sahip bir kavram olarak nitelendirilebilir. Giddens'a göre modernlik, toplumsal ve endüstriyel dönüşümü bir arada anlatan bir kavram olmakla birlikte dünyaya yönelik belirli yerleşik tutumların insanın müdahalesiyle indirgendiği ideal bir düzeni; ekonomik kurumların karmaşık bir bileşimini, özellikle endüstriyel üretim ve pazar ilişkilerini; ulus-devlet ve kitle demokrasisi dahil olmak üzere, belirli siyasal kurumları betimlemektedir. (Giddens, 2001: 83). Köker'e göre ise, modernlik, insanla doğa arasındaki ilişkiselliğin bir sonucu olarak gelişen kültürel örüntüleri, belirli bir iktisadi ilişkiler sistemini ve bu toplumsal değişkenlerin üzerine inşa edildiği düşünülen bir siyasal yapıyı içermektedir (Köker, 2007: 40).

Bağce, modernliğin gelenekselden kopuşa ve bütün insanlar için yeni bir dünya vaadine işaret ettiğini vurgulamakla birlikte modernliğin kapitalizmle olan birlikteliği vaatlerinin önemli bir bölümünün iskanmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir. Söz konusu ıskalama, feodal toplumun eşitsizlikçi yapıları modern toplumda yeniden üretilerek kapsayıcılıktan uzak dışlayıcı bir toplumun üretiminde somutlaşmaktadır (Bağce, 2004: 52). O halde, modernliğin ortaya çıkışı ve ilerleyişi, kapitalist üretim ilişkilerinin ve sınıf ilişkilerinin dönüşümünden bağımsız olmamakla birlikte eşitsizlikçi ve dışlayıcı ilişkilerin üretiminin sorgulanması için kapitalist üretim ilişkilerinin gelişiminin irdelenmesi elzem hale gelir (Giddens, 2001: 85). Çünkü Giddens'a göre modern toplumda, iktisadi ilişkiler daha önceki toplumlarda olduğundan daha ayırt edilebilir ve derin etkilere sahiptir (Giddens, 2001: 84).

İnsanın doğa ile kurduğu ilişkinin bir sonucu olarak elde edilen artı değer yok edilmesi gerekliliği modern öncesi dönemin karakteristik yapısını ifade ederken, söz konusu artı değer sahiplenilmesi modern dönemi betimlemektedir (Balcı, 2021: 23). Bir başka ifadeyle, iktisadi ilişkiler çerçevesinde emeğin alınıp satılabilen bir metaya dönüşmesi modernizmi modern öncesi dönemde ayıran en belirgin özelliktir (Köker, 2007: 45). Modern dönemin artı değeri sahiplenme ve çoğaltma arzusu akışkan bir düzenin temel hatlarını belirlemiştir. Kendine özgü kültürel ve finansal sermaye birikimine sahip olan ticaret burjuvazisinin 12. yüzyıldan itibaren artı değeri sahiplenme ve dolaşıma sokarak çoğaltma arzusu, orta sınıf kimliğinin feodal düzene meydan okumasının boyutları için önemli ipuçları vermektedir (Balcı, 2021: 26). Öyle ki Komünist Manifesto'da, burjuvazinin bu meydan okumasının sonuçlarını, feodalizmin dinsel ve siyasal yanlısalarla örtülü sömürsünün yerine tüm çıplaklığıyla öz-çıkarcı odaklı kaba sömürüyü yerleştirdiği vurgusu tesadüfi değildir (Marx ve Engels, 2011: 119).

Feodalizmin, burjuvazinin kentlerde palazlanmasına engel teşkil eden sınırlı ve dağınık ortamı merkantilizmin siyasi manevralarıyla aşarak ticaret düzeninin inşasına zemin sağlamıştır. Toprak odaklı doğal bir düzenin savunusuna odaklanan fizyokrasi düşüncesi, emek ve sermayeyi toprağa bağımlı bir biçimde konumlandırıp devletin müdahalesinin olmadığı bir iktisadi yapıyı benimsemiştir. Fizyokrasi düşüncesi "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı ekseninde iktisadi sisteme

modern bir yorum katmakla birlikte feodal iktisadi yapının bir nevi yeni sürümünü uygulamıştır (Balcı, 2021: 153). 19. Yüzyılda endüstri devrimi ile birlikte olağanüstü bir dönüşümün bağımsız değişkeni olan burjuva ile bağımlı değişkeni olan emeğin artı değer sömürüsü düzleminde bir endüstri toplumu vuku bulmuştur. Teknolojik ve endüstriyel gelişmeler ekseninde kendine özgü bir sınıf sistemiyle var olan endüstri toplumu, işçi sınıfının proleterleşmesinde önemli bir role sahiptir (Öngen, 2014: 52). Endüstri toplumlari; iş gücünün önemli bir bölümünün sanayide ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı, feodal statik toplumların aksine verimlilik odaklı dinamik bir gelişme sürecinin makbul olduğu, teknolojik yeniliklerin olağanüstü bir seyir izlediği toplumlar olarak tanımlanabilir (Öngen, 2014: 53).

Endüstri toplumunda önemli bir rol üstlenen Fordist sistemin kurguladığı hızlı ve yoğun üretim modeli, fiyatları düşürerek talebi canlandıracağını ve bu sayede arzın istikrarlı bir biçimde artırılabileceğini kurgulamıştır (Balcı, 2021: 152). Fordist sistemin parça başı üretim anlayışıyla oluşturduğu bant sisteminde işçiler yoğun ve seri üretimin olduğu bir iş bölümünün parçası olarak konumlanmıştır. Bununla birlikte, sermayenin büyük ölçekli endüstriler ekseninde genişlemesi teknolojik bağımlılığın nesnesi olan emeğin proleterleşmesini artırmış ve emeğe sınıfsal bir bakış açısı kazandırmıştır (Benhabib, 2006: 93-94). Endüstri devriminin vuku bulmasıyla birlikte yaşanan olağanüstü dönüşümün nüvelerinden biri, üretim ilişkilerinde burjuvanın tahakküm kurabilmesidir. Endüstri devrimi ile birlikte kentlerin refah düzeyinin ve çekiciliğinin artması, kent nüfusunda devasa boyutlarda artışa neden olmuştur. Öyle ki, Londra’da kent nüfusu 5 kat artmakla birlikte Paris’te 50 yıllık bir sürede nüfus iki kat artmıştır (Balcı, 2021: 30). 19. yüzyılda verimlilik olgusunun ön plana çıktığı endüstriyel dönüşüm sürecinde, çok sınırlı bir kitle aylaklığa, keyfe ve duygusal ilişkilere zaman ayırabilirken, fabrikaların üretimi sürdürülebilir kılmak için maliyet minimizasyonu ve kar maksimizasyonu rasyonelliği çerçevesinde önemli bir kitle bu keyfiyetten uzak yaşamaktadır. Bu rasyonelliğin bir sonucu olarak burjuvazi ve işçi sınıfın oluşturduğu konsensüs bozulmuştur. Burjuvanın tahakkümü sağlaması ve artan nüfusun işçileri yedek sanayi ordusu konumuna itmesi ücretlerin aşağı doğru baskılanmasına neden olmuştur (Balcı, 2021: 31).

Marx’a göre, endüstrinin gelişimiyle birlikte daha ucuz tüketim araçları üretilerek, işçi ücretlerinin aşağı doğru baskılanması kolaylaşmaktadır. Söz konusu ücretler insanı yaşamak için çalışmaya mahkum etmişse de işçinin makineleşerek emeğine yabancılaşması kaçınılmaz hale gelir. Artık burjuvanın gözünde işçi iki ayaklı bir makineden öte bir anlam taşımamaktadır (Marx, 2011: 20). Her ne kadar söz konusu yabancılaşma sürecine yönelik 1871 Paris Komünü gibi sistem karşıtı devrimci başkaldırıların oluşması ve işçilerin otonom bir biçimde kararlar alıp uygulamaları önemli bir tarihselliği temsil etse de, sonuç olarak burjuvazinin tahakkümünün ve işçilerin proleterleşmesinin önü alınamamıştır.

Fordist üretim modeli ile birlikte işçi sınıfının temel ihtiyaçlarını karşılayacağı geçimlik ücretinde kısmi artışlara neden olması; emeğin alım gücünün artmasına bağlı olarak üretim fazlalığı sonucu oluşan yeni zevklerle oyalanmasını sağlasa da makineleşmenin hızlanması emeğin proleterleşmesine engel olamamıştır (Balcı, 2021: 152). Endüstriyel kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak, Fordist-Taylorist sistemin oluşturduğu gelir dağılımı adaletsizliğini dengelemek ve talebi canlandırmak için Keynesyen refah devleti anlayışı çerçevesinde, vergi, sosyal güvenlik ve transfer ödemeleri gibi devletin müdahalelerini meşrulaştırılarak daha adil bir düzen oluşturma yönünde hareket edilmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde tekelci kapitalist toplumdan korporatist topluma geçiş dönemini temsil etmekle birlikte savaş öncesi kapitalizmin iki ayrı boyutu söz konusudur: Bunların ilki pazarın kısmi liberal düzenlenmesini, felsefi bireyciliği, rasyonalizmi ve ampirisizmi içeren liberal kapitalizm iken diğeri dağınık bir pazarı, toplumsal ve ekonomik krizleri ve varoluşçuluğu içeren tekelci kapitalizmdir (Goldmann, 2006: 316). Savaş sonrası refah devleti uygulamaları kapsamında korporatif kapitalizme geçiş, yöneticiliğin ve otoriterizmin uzantılarının toplumsal etkilerinin yanında devlet en önemli ekonomik özne konumuna ulaşmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi sonucu yaşam standartları yükselen insanların boyun eğmeleri devletin ekonomi ile bağımlı pekiştirmiştir. Bunun sonucunda teknokratik toplum düzleminde kararları alan “teknokratlar” ve onları uygulayan uzmanlar ve teknisyenler arasındaki mesafe artmıştır (Goldmann, 2006: 317-318). Refah devleti uygulamalarının bir sonucu olarak, burjuva ile proletarya arasındaki antagonistik yapının niteliğini etkileyecek bir orta

sınıflar sorunsalı söz konusu olmuştur. Kaygan bir zeminde konumlanan yeni orta sınıflar mülkiyet açısından proleter kalıplara uyuyorken, üretim sürecinde denetim mekanizmasına dahil oldukları için burjuva kalıplarıyla uyumlu bir görünümde (Harvey, 2014: 181). Orta sınıfların muğlak yapısının yanında refah devleti uygulamalarıyla güçlenmesi ve refah düzeylerinin artması sonucu bir tüketim toplumuna geçiş sürecinin ilk nüveleri görünür hale gelmiştir (Hobsbawm, 2006: 375).

Finansal sermayenin refah devleti uygulamalarıyla dizginlenen mobilitesi 1970'lerden itibaren yerini ulus devletlerce tavizlerin verildiği, emeğin yerelleşmeye mahkum edilerek sermayenin küreselleştiği ve sorumluluktan uzak bir anlayışın zamanla emeği güvencesizleştirdiği bir konuma sürüklemiştir. Petrol krizi ile birlikte yaşanan stagflasyonist baskı devlet maliyesinin hantallığını açığa çıkarmakla birlikte firmaların artan maliyetleri düşürme gerekliliği ekseninde devlet aygıtının küçülmesini ve sermayenin sınırsızlaşarak sorumsuzlaşmasını meşrulaştırdı. Post endüstriyel süreçte ulus aşırı konumlanan sermayenin reel sektörden uzaklaştığı, üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin enformasyon odaklı bir yapıya dönüştüğü, zihinsel emeğin kullan-at mantığıyla düzenlenen kısa vadeli ilişkilerin bir nesnesi konumuna itildiği bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu bağlamda emek zamanla sosyal statü kaybına uğramıştır. Post fordist sistemin esnek üretim ilişkileri ekseninde küresel sermayenin ucuz işgücüne dayalı yeni sanayi bölgelerine yönelmesi, yerelliğe mahkum edilmiş emeğin rekabet gücünü kırarak güvencesizleşmesine sebebiyet vermiştir. Giddens'in ifadesiyle, yerel bir bağlam içinde yerel bir pazar için üretim yapan bir zanaatkar, emeğin uluslararası farklılaşmasıyla birlikte ekonomik mübadele yerel cemaatlerden alınıp, zaman ve uzam içinde yeniden birleştirilmiştir (Giddens, 2001: 87).

Lash ve Urry'e göre, üretim alanlarının parçalanması ve sermayenin ulus aşırı yapısı üretimin zamansal ve uzamsal örüntülerini dönüştürmekle birlikte toplumsal açıdan kolektif ilişkilerin sönümlenmesine sebebiyet vermiştir (Lash ve Urry, 1987: 293). Bu düzlemde postmodern kültürün ürettikleriyle beslenen yeni bir orta sınıf ortaya çıkmakla birlikte genel sınıf kalıplarının dışına çıkan örgütsüz ve dağınık bir görünüm arz eden bir sınıfsal anlayış yerleşmektedir. Kitle iletişim araçlarının da etkisiyle gerçekleşen zamansal ve uzamsal dönüşüm sonucu kimliklerin iflası ve sosyal ağların yıkılması söz konusu olmuştur. Bir başka ifadeyle, iletişim sistemlerinin etkinliği, insanların iletişim biçimlerini değiştirmekle birlikte, eş anlamlı olarak bütün toplumların örgütlenme biçimlerini de değiştirmiştir (Giddens, 2001: 88).

1. Katı Olan Her Şey Akışkanlaşıyor

Bauman, toplumsal ve düşünsel dönüşümleri bir devrin sonu ya da yeni (-post) bir devrin başlangıcı şeklinde nitelendirmek yerine söz konusu devrin devamlılığı ve farklı formları üzerinden betimlemeyi tercih eder. Bir başka ifadeyle, modernizmi devamlılık arz eden ve farklı formlara evrilebilen bir süreç olarak yorumlar. Bauman, modernizmin farklı formlarını, maddenin basınca maruz kalmasıyla gösterdiği direncin şiddetine bağlı olarak gerçekleşen bir şekil değiştirme sürecinden esinlenerek açılar (Bauman, 2019a:25). Buna göre, modernizmin, toplumsal ilişkiler ekseninde gerçekleşen zaman-mekan dönüşümlerinin oluşturduğu baskı karşısında katı ve akışkan formlara evrilebileceğini vurgular. Bu çerçevede, erken dönem modernizmini "katı" ve geç dönem modernizmini "akışkan" olarak betimlemekle birlikte günümüz modernizmini, katı formundan akışkan bir forma evrilen bir süreç olarak tanımlar (Bauman, 2019a:12).

Zaman-mekan dönüşümlerinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkileri modernizmin katı ve akışkan formlarının niteliğini belirlemektedir. Bauman'a göre, katılar zamanın etkilerini bertaraf edebilmekle birlikte mekânsal boyutlara sahiptir (Bauman, 2019:26). Akışkanlar ise, sürekli şekillerini muhafaza edemedikleri için hareket kabiliyetleri ya da hafiflik özellikleriyle mekânsal boyutları aşarlar ve her an değişebilme ihtimaline yönelik olarak zamansal açıdan dikkate değer niteliktedirler (Bauman, 2019a:26). Her ne kadar farklılıklar içerselerde; modernizmin tüm formları kırılğanlıkları, geçicilikleri, riskleri ve sürekli değişime eğilimli olmaları ile ortak içeriklere sahiptirler (Bauman, 2019a:12). Söz konusu ortak içerikler, zaman-mekan dönüşümlerine bağlı olarak yoğunlukları ve boyutları açısından farklılaşmaktadır. Örneğin, Bauman'a göre yaşamın olağan kırılğanlıklarının bir göstergesi olan güvencesizlik ve belirsizlik hali, modernizmin hem katı hem akışkan formlarında yer almakla birlikte

akışkan modern hayatta olağanüstü bir biçimde toplumsal ilişkileri etkilemektedir (Bauman, 2013:272-273).

Bauman, modernizmin özünde akışkan bir formu barındırmakla birlikte akışkanlığın, katılığın zıddı olmadığını, katılık arayışının bir sonucu olduğunu ifade eder (Bauman, 2019a:13). Bu çerçevede modernizmin katı formunu yorumlarken, Lyotard'ın ifadesiyle "büyük anlatılar" ekseninde kurgulanan düzen ve ideal yaşam arzusunun bir yandan geleneksel ve kutsal katılıkları dünyevileştirerek akışkanlaştırdığını, diğer yandan düzenin devamlılığını sağlamak için kendi katılıklarını oluşturduğunu vurgular (Bauman, 2003:322). Bir başka ifadeyle, dünyayı yönetilebilir kılma -kontrolü asla bırakmama- arzusunda olan modernite, tesadüfi ve sürpriz unsurları ortadan kaldırma refleksiyle hareket etmiş; bir amaç ekseninde muğlak olanı netleştirmeye, kendiliğinden olanı hesaplanabilir kılmaya odaklanmıştır (Bauman, 2018b:47-48).

Modernizmin katı formunda, düzenleme ve standartlaştırma kaygıları ekseninde konumlanan anlayışın tasavvur ettiği ideal yaşam modeli, gerçekleştirilmeye teşebbüs edildiği ölçekte dönüştürmeye ve temizlemeye ihtiyaç hissetmiştir (Bauman, 2013:21). Çünkü, Bauman'a göre her ideal kendi sınırları çerçevesinde anlamlanır ve sınırların dışında kalanları arındırarak olgunlaşır. Söz konusu arındırma süreci, yeni bir düzeni temellendirmekle birlikte eskiyi yadsıma ve düzenin oluşmasına engel teşkil edecek ihtimalleri eleme şeklinde gerçekleşir (Bauman, 2103:22). Bauman'a göre, mutlak doğruya ve iyi olana ulaşma ideali, görece kurgulanan bir düzenin ardına geçmemekle birlikte arındırılma sürecinde ötekileştirdiklerinin, zamanla titizlikle oluşturulan sınırların muğlaklaşmasına neden olduğu gerçeğiyle yüzleşir (Bauman, 2103:23).

Katı modern anlayışın, kendi çizdiği sınırlarının dışında bırakılan ve ötekileştirilen tüm toplumsal unsurlarla yüzleşmesi sınıfsal düzlemde kolektif mücadelelerle gerçekleşirken, modernizm akışkan formunda ise sınıfsal düzlemin dışında bireysel mücadele biçimindedir. Bauman, modernizmin akışkan formunu ya da "akışkan modernite" sürecini, kendi orijinal projesinin imkansızlığının bilincinde ve kendi imkansızlığıyla uzlaşan ve çoğulcu evreninde ilke olarak bütün yaşam biçimlerini kabullenen modernlik olarak tanımlar (Bauman, 2003:131). Bu çerçevede akışkan modernite farklılıkları olağanlaştırmakla birlikte ötekileştirilen her unsuru olumlulaştırarak, modernizmin çizdiği görece rasyonel sınırları aşar ve modernizmin tutsaklaştırdığı önemsizleştirilmiş ve değersizleştirilmiş her unsuru özgürleştirme ekseninde düşünmeye izin verir.

Bauman'ın kullandığı kavramlar setinde zıt gibi görünen durumlar aslında tamamlayıcılık ve süreklilik ilişkisi içinde yer alır. Bauman'a göre, akışkan modernitenin gücüne güç katan unsurlar aynı zamanda onun zayıflığının ve savunmasızlığının kaynağı olmakla birlikte konsensüs arama ve bunu dayatma niyetinde olan katı modernliğe ise hoşgörüle karşılık veren bir konumdadır (Bauman, 2003:327). Hoşgörü yaklaşımı kırılğan bir niteliğe sahip olmasına rağmen zaman-mekan açısından doğru konumlandırıldığında mukavemeti pekiştirir. O halde hoşgörü, zorbalık ve vicdansızlığa karşı kırılğan bir savunma unsuru olmasına rağmen toplumsal ilişkiler ağında dayanışmaya dönüştüğü ölçüde ahlaki bir mükemmeliyete ulaşılmasında önemli bir role sahiptir (Bauman, 2003:327-328).

Modernizmin katı ve akışkan formlarında deneyimlenen kırılğanlıkların toplumsal ağlar üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle modernizmin akışkan formunda, neoliberal düzlemde çalışma ilişkilerinin niteliğine dair gerçekleşen dönüşümün toplumsal sonuçları dikkate değer niteliktedir. Öyle ki Bauman, akışkan modern dünyada esnekleşen piyasa ilişkilerini, katı modern dönemin emek-sermaye birlikteliğinden ve sorumluluğundan özgürleşmiş bir düzlemde değerlendirir. Buna göre, akışkan modern hayatın, zaman-mekan ilişkilerinin belirleyiciliği ekseninde, sermayenin belirsiz ve sorumsuz aktörlere, emeğin üretici ve kolektif kimliğinden bireyselleştirilmiş haz odaklı tüketiciye dönüşmesinin toplumsal sonuçlarına odaklanır (Bauman, 2013:88).

Bauman'a göre, akışkan modernite çoğul ve hoşgörü anlayışıyla katı modernitenin çizdiği sınırları aşma ve ötekileştirdiklerini kazanma potansiyeli taşımaya rağmen, esnekleşen piyasa ilişkilerinin bencilliği pekiştiren uygulamaları sebebiyle toplumsal unsurları bireyselliğe ve güvencesizliğe mahkum etmektedir (Bauman, 2018a:39). Bunun sonucu olarak istihdam edilemeyen ve

yoksullaşan kitleler, toplumsal sorumluluk ekseninde dikkate alınmayan ve aşağılanan bir konuma indirgenir. İstihdam edilme imkanı bulan tüketici odaklı kitleler ise, güvencesizleşen çalışma koşullarında esnek piyasanın belirsizliğine mahkum edilmektedir (Bauman, 2013:92).

Farklılıkları olumlulaştırma ve ötekileştirilenleri yurttaşlık ekseninde özgürleştirme potansiyeli taşıyan akışkan modernitede hoşgörü anlayışı, dayanışma ekseninden uzaklaştıkça kırılabilirliği ve sorumsuzluğu besler bir konuma ulaşarak, sorumluluğu ve ahlaki değerleri önceleyen yurttaşlık potansiyelini ıskalamış olur. Bauman'a göre hoşgörü, esnek piyasa ilişkileri içerisinde zengin ve beceriklilerin bencilliğine doğru evrilme potansiyeli taşır (Bauman, 2003:331). Kolektif dayanışma sorumluluğundan uzak bir hoşgörü anlayışının en ivedi ve gündelik tezahürü olan bencillik, ideal tüketicinin (ayırtılan mutlular) özgürlük ve refah alanının arttığı, faydasız tüketicilerin (bastırılan mutsuzlar) ise sefaletle mahkum olduğu bir piyasa kapitalizmini besler ve bu süreci bireysel tercihlere ve sorumluluklara indirgeyerek temellendirir (Bauman, 2003:331). Prekaryalaşma olarak ifade edilen süreç, her dönemde var olan kırılabilirliklerin, küreselleşen bir dünyada esnekleşmenin bir tezahürü olarak somutlaşan bencilliğin politik olarak desteklenmesiyle şekillenir. Söz konusu bencillik, akışkan modern dünyada belirsizliği ve güvencesizliği ürettiği sürece prekaryalaşma süreci pekişmektedir.

3. Akışkan Modern Dünyada Esnekleşmenin Sonuçları ve Prekaryalaşma

3.1. Küreselleşme Sürecinde Zaman-Mekan Dönüşümü

Mekan ve zamana yeni anlamlar yükleyen neoliberal esnekleşme süreci, Harvey'e göre, siyasi ve iktisadi uygulamalar, sınıfsal konumlar ve sosyokültürel yapı üzerinde sarsıcı etkiler meydana getiren bir "zaman-mekan sıkışması" sürecini temsil eder (Harvey, 2014:317). Üretim ilişkilerinde kısmi uygulanan yeni organizasyon biçimleri ve yeni teknolojilerin esnek birikim rejimine geçişi sağlamakla birlikte emeğin çalışma temposunun artmasına, yeni işgücü tedariki için vasıfsızlaşma ve yeniden vasıflaşma süreçlerinin hızlandırılmasına sebebiyet vermiştir (Harvey, 2014:317-318). Harvey'e göre bu hızlandırma süreci, ürünler, fikirler ve ideolojiler, değerler, emek süreci ve üretim teknikleri üzerinde bir gelip geçiciliğe neden olmuştur (Harvey, 2014:319). Bu süreç, toplumsal mutabakatın çökmesine, parçalanmış bir toplumun değerlerinin farklılaşmasına ve kamusal-özel değer mekanizmalarının dönüşmesine zemin hazırlamıştır (Harvey, 2014:319).

Bauman, küreselleşme süreci ekseninde zaman-mekan sıkışması terimini, insanlık durumunun parametrelerinde meydana gelen çok boyutlu bir dönüşüm olarak betimler (Bauman, 2006:8-9). Bauman'a göre küreselleşmeyle birlikte, zaman ve mekânın kullanımları keskin bir biçimde dönüş(tür)müştür (Bauman, 2006:8). Bu dönüş(tür)me süreci, akışkan modern dünyada katmanlaştırıcı bir rol oynayan hareketlilik yeteneği ekseninde değerlendirildiğinde, küreselleşen ve yerelleşen kesimler olmak üzere kesin bir toplumsal ayrımı tetiklemektedir (Bauman, 2006:9). Bauman'a göre küreselleşme, aynı gerekçelerle hem birleştiren hem de bölen bir niteliğe sahip olmakla birlikte iş, finans, ticaret ve enformasyon gibi küresel unsurlar için mekânı akışkanlaştırıp, bu unsurlara bağımlı yerel kitleler için mekânı sabitleyerek kesin bir ayrıma neden olur (Bauman, 2006:8). Bir başka ifadeyle, esnek birikim rejiminde eşitsiz dağıtılan hareket özgürlüğü, toplumsal açıdan iç içe geçmiş çok boyutlu bir kutuplaşmaya ve küreselleşen seçkin bir kitle ile eş anlı olarak yerelleşerek sefaletle mahkum edilen kitle arasında bir iletişim kopukluğuna sebebiyet vermektedir (Bauman, 2006:10).

Zaman-mekan sıkışmasının bir sonucu olarak, akışkanlığı sayesinde özgürleşen ve sorumsuzlaşan küresel unsurlarla bağımlı ve bireyselleştirilmiş yerel unsurlar arasındaki vuku bulan ayrım; Margaret Thatcher'ın, "kalbi ve ruhu değiştirmek" olarak nitelendirdiği, kolektivist toplum anlayışından bireysel toplum anlayışına geçiş süreci üzerinden okunabilir (Rossi, 2018:126). Bu süreç, tüm sınıfsal, bölgesel ve ideolojik bağlarından koparılmış yeni bir toplumsuz toplum inşası ya da tam anlamıyla ruhsal bir dönüşüm süreci olarak tanımlanabilir (Rossi, 2018:127). Söz konusu ruhsal dönüşüm çerçevesinde çalışma ilişkilerini esnek birikim rejimine göre düzenlemek ve küresel-yerel ayrımına zorlamak; küresel çapta tüm iktisadi ilişkileri yöneterek, kamusal politikaları, toplumsal ilişkileri ve özneliği, birey dahil her şeyi dönüştüren bir süreç eşliğinde mümkün olabilmektedir (Dardot ve Laval, 2018:1-2). Bauman, ilgili dönüşüm sürecinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini, geleneksel dayanışma ilişkilerinin

çözülmesi ve yerel riskler karşısında küresel sorumsuzluğun oluşturduğu güvencesizlik bağlamında şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir zamanlar aile ve cemaat işletmeleri, yeni doğan bireylerin neredeyse tümünü sahiplenir, iş sahibi yapar, destekler, geçimlerine katkıda bulunurdu; küresel baskılara boyun eğmeleri, alanlarını sermayenin ve malların pervasız dolaşımına açmaları, bu kurumların yaşamasını imkânsız hale getirdi. Modern dünyaya yeni katılanlar, modernitenin öncülerinin yüzlerce yıl önce yaşadığı ticaret işletmesiyle ev işletmesini ayırma sürecini ancak şimdilerde yaşıyor. Toplumsal kargaşalarla, insani felaketlerle dolu bu süreçte modern toplumlar yerel sorunlara getirilen küresel çözümlerin -ailenin ve cemaatin kısıtlamalarından kurtulan ekonominin yarattığı nüfus fazlasını özümseyeceği uçsuz bucaksız “boş”, “ıssız topraklar”ın- lüksünü de yaşamıştı; modern dünyaya yeni katılanlar bu lüksten mahrumlar” (Bauman, 2017:78).

Bauman’a göre, zamansal-mekansal mesafelerin teknolojik gelişmeler aracılığıyla yok olmasının, gücün ağırlıksızlığına, bedensizliğine ve yurtsuzluğuna neden olması, çalışma ilişkilerinde belirsizliği ve iletişimsizliği derinleştirmektedir (Bauman, 2006:27). Bu bağlamda, politika üreticilerin, sermayenin özgür hareket kabiliyeti nedeniyle takındığı sorumsuz ve kurlsız tavırlarını dikkate alma zorunluluğu ve yerel unsurların sermaye ile olan güven ilişkisinin zedelenmiş olması, sermaye ve emek arasındaki bağların kopmasına sebebiyet vermektedir (Bauman, 2018a:40-41). Gücün, mekandan bağımsız konumu ile toplumsal hayatın mekana bağımlılığı arasında vuku bulan asimetri, belirsizliğin sürekliliğine, gücü elinde bulunduranların sorumsuzluğunun pekişmesine -sorumluluğun bireyselleşmesine- ve mekana bağımlı olan yerel unsurların hayatlarının kırılmaşmasına ya da prekaryalaşmasına neden olmaktadır (Bauman, 2006:17 ; Bauman, 2018a:52-53).

3.2. Esnekleşme Sürecinde Devletin Yeni İşlevi

Bauman’a göre, akışkan modern dünyada konumlanan esnekleşme sürecinin neden olduğu telafisi güç bir belirsizliğin sürekliliği deneyimlenirken söz konusu belirsizliği pekiştiren unsurlar yaşamın bir korku ve kaygı atmosferine dönüşmesine sebebiyet vermektedirler (Bauman, 2013:36). Bauman bu unsurları; zengin ama kaygılı ve güvensiz yirmi kadar ülkenin diğerleriyle olan istikrar ve tutarlılık içermeyen ilişkisini temsil eden “yeni dünya düzensizliği”; diğer tüm özgürlüklerin pahasına finansal serbestleşmeye tanınan ayrıcalığın neden olduğu yoksulluğun ve sefaletin derinleşmesini ifade eden “evrensel düzensizleştirme”; kendiliğinden örülen aile, cemaat ve mahalle gibi kolektif dayanışma ağlarının sağladığı desteğin zayıflamasıyla uzun ömürlü olmayan, piyasaya bağımlı tüketici eksenli bireysel çabaların yetersizliğini vurgulayan “diğer güvenlik ağları” olarak ifade etmektedir (Bauman, 2013:37-40).

Bauman’a göre, akışkan modern düzenin sistematik iki ön koşulu; ekonominin küreselliği ve politikanın yerelliği biçimindedir (Bauman, 2018b:248). Bauman, akışkan modern hayatta bu iki koşulunun sağlanması için, devletin dönüşen işlevlerine vurgu yaparak, esnekleşme sürecinin politik tutumunu açıklamaya çalışır. Buna göre devlet, hareket kabiliyetine sahip olan sermayeye yönelik; sürekli vergi muafiyeti sağlama, emek piyasasına yönelik müdahaleleri asgariye indirme, sendikaları işlevsizleştirme ve dış ticarete yönelik tüm engelleri kaldırma gibi uygulamaları somutlaştırdığı ölçüde küresel yatırımcıları memnun edecektir (Bauman, 2018b:119). Bauman’ın kavram setleriyle ifade edecek olursak, “yeni dünya düzensizliği” ve “evrensel düzensizleştirme” durumlarını kapsayan bu süreç, küresel yatırımcıları cezbetmeye yönelik olarak ortodoks devlet egemenliğinin budanmasına, yerel üretici ve tüketicilerin konumunun kırılmaşmasına ve belirsizliğin pekişmesine neden olmaktadır (Bauman, 2018b:120 ; Dardot ve Laval, 2018:1-2).

Çalışma ilişkilerinin emeğe dair belirleyici unsurları arasında yer alan sosyal statü ve özsaygı kaybı ile güvencesizlik kaygıları, refah devleti ekseninde bu belirsizliklere karşı yurttaşlar için iş güvencesi bağlamında bir koruma kalkanı oluşturmayı taahhüt ediyordu (Bauman, 2017:95). Akışkan modern hayatta, esnekleşmenin bir sonucu olarak devlet ve politika üreticiler, sosyal güvenliğe dair vaatlerden ve sorumluluk altına girmekten kaçınmakta ve toplumsal risklere ve güvencesizliğe karşı yurttaşların bireysel sorumluluk üstlenerek çözüm üretmelerini önermektedirler (Bauman, 2017:95).

Bauman'a göre, devletin toplumsal maliyetleri yüklenme sorumluluğundan kaçınması, olası toplumsal risklere karşı toplumsal sigortanın özelleştirilmesiyle devletin kapsayıcılığı ve evrensel dayanışma anlayışı daralmıştır (Bauman, 2013:60). Bunun sonucu olarak, toplumsal iyileştirmelerin yerine öz-iyileştirme ve sınıf mahrumiyetinin toplumsal tedavisinin yerini ise öz-yüceltme almıştır (Bauman, 2013:61). Bir başka ifadeyle, akışkan modern hayatta devletin müdahalelerinin itibarsızlaştırılması, güvencesizliği kurumsallaştırarak, piyasanın yarattığı risklere karşılık bireyi kendi egosuyla ve şahsi hayatıyla baş başa bırakır (Bauman, 2018b:101 ; Lazzarato, 2020:72-73).

Bauman'a göre, akışkan modern hayatta, yerel toplumsal risklerin sorumluluğunu üstlenmek yerine küresel güçlerin lehine regülasyonlar yüklenen devletin esnekleşme sürecindeki işlevselliğini belirleyen neoliberal akıl, eş anlamlı olarak emeğin hem çalışma ilişkilerini hem de toplumsal ilişkilerini de dizayn eder (Bauman, 2006:77-79). Dardot ve Laval, bu çerçevede neoliberal aklın çalışma ilişkilerine yönelik etkilerini hakların erozyonu üzerinden oluşan kırılma olarak değerlendirerek, özel hukuku piyasa koşullarına göre tesis etmek için kamu hukukunu ve yasamayı kolektif anlayış ekseninde işlevsizleştirdiğine vurgu yaparlar (Dardot ve Laval, 2018:411). Bu bağlamda yürütmeyi güçlendirerek yurttaş-tüketici normunu bireysel yükümlülüğe mahkum eder ve hak sahibi özne yerine kendinin girişimcisi olan ve alt yurttaş olarak toplumsal eşitsizlikleri deneyimleyen bir kitle tasarlar (Dardot ve Laval, 2018:411-413). Emeğin korunmasına yönelik elde edilmiş hakların erozyona uğraması, geçici, eğreti ve dönemsel yeni istihdam biçimlerinin teşvik edilerek, güvencesizliğin yavaş yavaş normalleştirilmeye çalışılması emeğin bağımlılığını önemli ölçüde artırmıştır (Dardot ve Laval, 2018:368). Riskin doğallaşarak kişisel sorumluluk alanına sıkıştırılması neoliberal esnek çalışma ilişkilerinin kolektif dayanışma ve korunma ağlarını geri dönülmez bir biçimde çözümlenmesine neden olarak prekaryalaşma sürecini kaçınılmaz hale getirir (Dardot ve Laval, 2018:368).

3.3. Neoliberal Esnekleşme Sürecinde Prekaryalaşan Hayatlar

Akışkan modernizmin neoliberal akıl, öznelere bütün varoluşlarını yeniden kurmakla birlikte kendisini varoluş zemininin temeli olarak konumlandırır. Emeğin bir özne olarak kendi içindeki potansiyelini ve doğal yatkınlıklarını açığa çıkarma şeklinde sunulan esnekleşme süreci bir nevi belirsizlik üreten neoliberal makinenin işleyişi için bir yakıt vazifesi görmektedir (Rossi, 2018:138). Bauman, çalışma ilişkilerini belirsizlik ekseninde dönüştüren esnekliği şu şekilde tanımlar:

“Esneklik, güvence garantisi olmayan, sıkı bağlar ya da ileride yükselme ümidi sunmayan, zaman sınırlı ya da esnek sözleşmelerden, önceden haber vermeksizin ve tazminatsız işten çıkarmalardan başka bir şey vaat etmeyen işler demektir” (Bauman, 2019a:236).

Bauman'a göre, esnekleşme sürecinde akışkan modernite koşulları, bir mayın tarlasında, ne zaman ve nerede olacağı belirsiz olan ancak mutlaka gerçekleşeceği bilinen bir patlamayı andırmakla birlikte, söz konusu durum küreselleşmiş bir dünyada evrensel ve kimse bu süreçten muaf değildir (Bauman, 2019a:18). Esnekleşen piyasa belirsizlikten güç almakla birlikte temel gıdası küresel ölçekte belirsizliği yeniden üretmektedir (Bauman, 2018c:59). Bauman'a göre, esnek çalışma ilişkilerinin hakim olduğu ortamda, piyasa mekanizmasının işleyişine yönelik her türlü kuralın her an değişebilirliği ve nüfusun artması sonucu pekişen emek arzının bol alternatifleri nedeniyle kolayca vazgeçilebilirliği, emeğin seçeneklerini kısıtlayarak değersizleşmesine sebebiyet vermektedir (Bauman, 2019a:122). Özellikle yazılım çağının bir sonucu olarak bedensizleşen emek, sermayenin lamekân konumunu ve hareket kabiliyetini ya da ağırlıksızlığını pekiştirerek belirsizliğin bir tahakküm aracına dönüşmesine zemin hazırlar (Bauman, 2019a:182-183; 220).

Neoliberal esnekleşme süreci, emeğin kendisinin girişimcisi olma isteğini ve kendisine sürekli yatırım yaparak bilişsel emeğini ve yeteneklerini geliştirmesini teşvik eder (Rossi, 2018:148). Öyle ki, emek bu işleyiş içerisinde sadece gerekli prosedürleri yerine getiren bir konumda yer almasının yanında şirketin değerlerini içselleştiren, bütün yaratıcı kaynaklarını sürecin devamlılığı için esirgemeyen itaatkar bir özne olarak konumlandırılır (Rossi, 2018:138-139). Emek üzerinde oluşturulan kendini sürekli yenileme, geliştirme ve hatta aşma sürecine dair pompalanan ruhsal tatmin vaadi (Rossi, 2018:144-146), emeğin çalışma zamanı ile boş zamanı arasındaki ayrımın belirsizleşmesine ve

güvencesizlik sürecinin inşasının tamamlanmasına zemin hazırlar (Lazzarato, 2013). Rossi'ye göre, bu inşa süreci emeği daha az talepkar, daha güvenilir ve daha uyumlu -sömürülebilir- bir konuma iterek öznesizleştirmektedir (Rossi, 2018:149).

Neoliberal akıl, emeğin uysallığı ve itaatini talep etmekle kalmayıp, çalışma sürecine dair kişisel bir bağ kurmalarını gerekli kılarak, emeği edilgenleşmeye müsait bir özne olarak dizayn eder (Rossi, 2018:126). Esnek çalışma ilişkileri çerçevesinde edilgenleşen emek, o emeğe sahip bireylerin ait oldukları toplumsal ilişkiler ağı çerçevesinde hırsları, umutları, hayalleri göz ardı edilerek bir sözleşmeyle üretim sürecine dahil edilir (Harvey, 2015:176). Bu durum, o emeğin sahibi olan insanın fizyolojik, psikolojik ve ahlaki açıdan kullanılmasına, kültürel koruyucu ağların çözülmesine ve toplumsal bir çöküşe neden olacak boyutlarda sonuçlar doğurabilir (Polanyi, 2007:120). Öyle ki, esnekleşme süreci emeğin kolektif üretici kimliğini, hazza dayalı edilgen tüketiciye dönüştürürken, modern dünyanın proleter bilincinden yoksun bir biçimde postmodern dünyanın güvencesiz ve kaygılı prekaryalarını üretir (Bauman, 2019a:122). Bu bağlamda esnekleşme süreci, emeği, kendi kaderini resmedeceği kalıcı ve sağlam bir tual yerine, zamanın kontrol edemediği bir gelip geçiciliği kırık dökük inşa ederken yok eden parşömen bir kimliğe dönüştürmektedir (Bauman, 2013:40-41).

Esnekleşme sürecinde, iş sözleşmelerinin kısa vadeli konumlanması kullan-at işçi prototipinin küresel ölçekte yaygınlaşmasına ve işgücü havuzunun parçalanması emeğin kolektif mücadeleden uzaklaşarak yalnızlaşmasına sebebiyet vermektedir (Bauman, 2015:178). Emeğin her an vazgeçilebilir konuma itilmesi ve yalnızlaştırılması prekaryalaşma sürecinin genetik kodlarını ifade etmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile emek kitlesinin önemli bir bölümünün işsiz kalması, devletin sosyal güvenlik hizmetlerinden çekilerek emeği bireysel sorumluluğa mahkum etmesi, emeğin mekânsal ve zamansal koordinatlarındaki dönüşüm sürecinin sermayenin lehine işlemesi emeğin tahakküm altına alınmasını kolaylaştırmaktadır (Bauman, 2015:177). O halde, sermayenin küresel hareketliliği nedeniyle toplumsal risklere yönelik sorumluluk almaması ve yerele bağımlı kalan emeğin en ucuz ve itaatkar bir tutsaklığa itilmesine sebebiyet vererek emeğin bir özne olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır (Rossi, 2018:149).

Öznesizleşen emeği “prekarya” olarak nitelendiren Standing, “precarious” (güvencesiz) sıfatı ile “proletariat” (proletarya) isminin birleşiminden türetilen prekarya terimini, Max Weber'in ideal tip kavramına atıfta bulunarak statü odaklı bir yaklaşımla ele alır (Standing, 2015:21). Bu düzlemde prekaryayı; endişe içinde yaşayan, korkudan beslenen, korkuyla motive olan, özsayıları ve güven duyguları körelmiş oluşum halinde bir sınıf olarak tanımlar. Bu bağlamda prekarya “Marxian anlamda bir sınıf değildir; kendi içinde bölünmüş ve sadece korkular ve güvensizliklerde birleşmiştir” (Standing, 2015:21). Bourdieu, bireyi, kendi isteğiyle sömürüyü kabul eder hâle getiren esnek sömürü ilişkilerini, güvencesizliği kalıcılaştıran işleviyle, “korkunun yapısal şiddeti” olarak tanımlar ve geleceği tasarlama güçleri incitilen prekaryanın, Wacquant'ın ifadesiyle “imkansız topluluk” olarak siyasi eyleme yönelik statik bir konuma itildiğini vurgular (Vatansever, 2012: 198). Noam Chomsky ise, prekaryayı, “toplumun periferisinde, belirsiz bir varoluş durumunda yaşayan insanlar” ifadesiyle tanımlayarak, prekaryanın dışlanmışlığına atıfta bulunur (Chomsky, 2012: 32-33). Bununla birlikte Lorey, prekaryayı, neoliberal dönemde örgütlenme araçları aşınan, çalışma hayatı güvencesizleşen ve çalışmaya odaklı bireyselleşen örgütsüz bir kitle olarak tanımlar. (Lorey, 2015: 6).

Emeğin esnek üretim ilişkileri içerisinde her an sistemin dışında kalma kaygısıyla, haklarının çiğnenmesine, vasıfsızlaştırılmasına, boş zamanından bile feragat etmeyi kabul ederek sömürüyü içselleştirmesi süreci prekaryalaşma olarak ifade edilebilir. Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde prekaryalaşma, emeğin kişisel ve mesleki açıdan vasıfsızlaştırılmasının yanında, geleceğinin belirsizliğe mahkum edilmesi olarak nitelendirilebilir. Bu minvalde prekaryaya dâhil olanlar kapitalist üretim ilişkileri bağlamında kaygıdan ve korkudan beslenerek ortaklaşan herkes olarak ifade edilebilir (Vatansever, 2013: 187-188). Standing, her şeyin metalaştığı bir çalışma sürecinde, emek dahil tüm üretim unsurları fayda – maliyet ilişkileri üzerinden değerlendirilmesi sonucu, ahlaka dayalı karşılıklı sosyal ilişkilerin kırılma ve çöküşüne prekaryalaşma bağlamında değerlendirir (Standing, 2015:45). Neoliberal bireyci politikaların ekonomiyi toplumdan bağımsızlaştırarak metalaşmayı pekiştirdiğini vurgulayan Standing'e göre prekaryalaşma, bireyi güvencesizliğe mahkum eden baskılara maruz

kalmak ve bu baskıları deneyimleyerek güvenli bir kimlik ya da gelişme hissinden mahrum kalmaktır (Standing, 2015:36).

Prekaryalaşma sürecini güvencesizlikler toplamı olarak yorumlayan Standing, söz konusu güvencesizlik hallerini; tam istihdam anlayışından yoksun bir ortamda oluşan “emek piyasası güvencesizliği”, keyfi işten çıkarmaları ifade eden “istihdam güvencesizliği”, vasıfların geçerliliğini yitirmesini ifade eden “iş güvencesizliği”, sosyal güvenlik hizmetlerinin ve yardımlarının budanmasını ifade eden “çalışma güvencesizliği”, çıraklık ve istihdam eğitimi gibi süreçlerin vasıf kazanmaya destek olmadığını ifade eden “vasıfların yeniden kazanımı güvencesizliği”, gelir eşitsizliğini azaltmaya dönük mekanizmaların işlevsizleştiğini ifade eden “gelir güvencesizliği” ve emeğin temsil yeteneğinden yoksunluğunu ifade eden “temsil güvencesizliği” şeklinde açıklama yoluna gider (Standing, 2015:26). Prekaryanın maruz kaldığı güvencesizlikler içerisinde en çok istihdam güvencesizliğine, yani uzun dönemli sözleşme ve işsizliğe karşı korumaların yokluğu ön plana çıkarılsa da, Standing’e göre iş güvencesizliği de en az istihdam güvencesizliği kadar prekaryanın hayatında dikkate değer niteliktedir (Standing, 2015: 26).

Standing’e göre prekarya, normal vatandaşlara göre daha sınırlı haklara sahip olan kısmi vatandaş (denizen) olarak betimlenebilir. Bu çerçevede, prekarya, medeni, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi haklardan en az birinden yoksun durumda bulunmaktadır (Standing, 2015:31-32). Bu çerçevede Standing’e göre prekaryaya dahil olan kesimler; kariyerleri olmayan geçici işçiler, göçmen kısmi vatandaşlar, hayat mücadelesi verirken kriminalize olmuş kişiler ve sosyal yardımla yaşamak durumunda olanlar prekaryaya dahil olan kesimlerin sadece birkaçıdır (Standing, 2015: 32). Bununla birlikte eğreti üretim ilişkileri içerisinde yer alan geçici işçiler, benzer işlerde çalışanlara oranla düşük gelirleri ve mesleki anlamda da daha az fırsata sahip olmaları gerekçesi ile prekaryaya yatkındırlar (Standing, 2015: 33). Ayrıca yarı zamanlı istihdam edilenler, bağımsız yükleniciler firmalar, bir başkasına bağımlı olarak çalışan yüklenici firmalar, çağrı merkezlerinde çalışanlar ordusu ve stajyerler prekaryaya dahil olan kesimler olarak ifade edilebilir (Standing, 2015: 34-35).

Standing’e göre prekaryanın ayırt edici birtakım özellikleri bulunmaktadır: 1) Prekaryanın elde ettiği gelir ve ücret düzeyinden ziyade, ihtiyaç olduğu zamanlarda yakın çevreden destek görememesi, garanti altına alınmış devlet yardımlarının ve özel birikimlerinin olmamasıdır (Standing, 2015:29). 2) Prekarya toplumsal hafızadan yoksun işlerde çalıştıkları, istikrarlı bir cemaat ilişkileri, etik kurallar ve normlardan yoksun bir biçimde oldukları için dayanışma duyguları olmamasıdır (Standing, 2015:29). 3) Geleceği belirsizliğe mahkum edilmiş olan prekaryanın yaptıkları işin bir geleceği yoktur. Bu nedenle iktisadi dalgalanmalara göre başka işlerde çalışmak zorunda kalması muhtemeldir (Standing, 2015: 29). 4) Prekarya, kendisinin seçmediği istihdam koşullarında, edilgen bir konumda emek yükünü çekmekle birlikte boş zamanını da karşılıksız bir biçimde çalışma koşullarına adayan bir konumda sürece eklenmektedir (Standing, 2015: 31). 5) Prekarya endişe içinde yaşamakla birlikte sahip olunanları kaybetmekle alakalı bir güvensizlik hissiyle tedirgindirler. Zihinsel açıdan güvensizliği ve stresi içselleştirdikleri gibi gereğinden fazla iş yaparak emeklerine yabancılaşırlar. Bu çerçevede kendilerini dışlanmış hissederler ve davranışlarında net olmamakla birlikte aynı zamanda umutsuzdurlar. Prekaryalaşmış zihin, korkudan beslenen ve korkuyla motive olabilen bir çaresizliği bünyesinde barındırır (Standing, 2015: 42). 6) Prekaryanın yaptığı iş sistem tarafından indirgenliği için, öz-saygı yitimine maruz kalırlar. Çünkü yaptıkların işin bir karşılığı olsa bile kendilerine yönelik saygıyı yitirdikleri için ortaya konulan değer hiçleşir (Standing, 2015: 44).

Bauman, Standing’in güvencesizlikler toplamı olarak nitelendirdiği prekaryalaşmayı, neoliberal esnekleşme sürecinde emeğin bireyselleşmesi ve güvencesizleşmesi ekseninde konumlandırır. Geleneksel dayanışma ilişkilerinin çözüldüğü ve devletin sorumluluk almadığı bir toplumda artan kaygıları ve kırılabilirlikleri, eşitsizlik temelinde açıklama yoluna gider. Esnekleşme politikalarıyla dizayn edilen çalışma ilişkilerini, bilinen iş kavramının yerini, kısa vadeli, periyodik olarak yenilenen sözleşmeler ya da iş güvencesi olmadan verilen işlerin alması olarak vurgular (Bauman, 2019a:217). Bauman, bu çerçevede esnek çalışma sürecinin kodlarını; statü, haklar, geçim kaynaklarına yönelik güvencesizlik, söz konusu güvencesizlik koşullarının sürekliliğine dair belirsizlik, bireyin bedenine, öz

benliğine ve mülkiyetine yönelik güvencesizlik olarak detaylandırarak prekaryalaşma sürecinin zeminini tespit eder (Bauman, 2019a:235).

Akışkan modern dünyada elde edilen kazanımların gelecekte buharlaşma riskiyle var olması ve yaşam oyununun kurallarının oyun esnasında aleyhinize değişebilme olasılığı, güvencesiz ve belirsiz standartlarda tüm toplumsal bağlardan ve sorumluluklardan kopuk şekilde iki ucu kesilmiş bir yaşam öbeğini ifade etmektedir (Bauman, 2013:130-131). Bauman'a göre, çalışma ilişkilerine dair kadim bir güvencesizlik hali modernizmin hem katı hem de akışkan dönemlerinde farklı boyutlarıyla toplumsal ilişkileri etkilemiştir. Piyasayı, esnek birikim rejiminin işleyişine engel teşkil eden aile ilişkilerinden ve etik sorumluluklardan özgürleştirmek -katıları eritmek-, toplumsal ilişkiler ağını vefa ve bağlılık düzleminde parçalayıp, riski bireysel sorumluluklara yüklemek anlamına gelir (Bauman, 2019:28 ; 219-220). Bauman'a göre, bireysel sorumluluk alanının genişlemesinin en önemli sonuçlarından biri yurttaşlık anlayışının aşınması ve cumhuriyetçi ağların yavaşça parçalanmasıdır (Bauman, 2018a:71).

Bauman, akışkan dönemdeki güvencesizliğin derinliğini; belirsizliğin daha önce deneyimlenmemiş boyutları karşısında, kolektif hareket kabiliyetini yitirmiş çalışanların bireyselleştirilmiş çaresizliği olarak tanımlar (Bauman, 2018a:38). Söz konusu belirsizlik, bireyselleştirici bir etkiye sahip olmakla birlikte dayanışmacı ve birleştirici tüm değerleri parçalayarak korku, endişe ve kaygıları pekiştirir (Bauman, 2018a:39). Bu çerçevede Bauman esnekliği, güvencesiz ve belirsiz çalışma koşullarını içeren katı ama elastik bir düzenin inşasında kullanılacak en iyi hammadde olarak nitelendirir (Bauman, 2018b:260). Akışkan modern hayatta kurumsallaşan ve kalıcılaşan bireyselleşme süreci, bireyi, kendi sefaletinin müsebbibi olarak kodlayan sistemin bir sonucu olarak yaşanan sıkıntılara yönelik kırılmalığa ve yalnızlığa mahkum eder (Bauman, 2019a:71-72). Bir başka ifadeyle, toplumsal riskler ve çelişkiler üretilmeye devam ederken, risklere dair sorumluluk üstlenme görevi ve gerekliliği bireyselleşmektedir (Bauman, 2019a:66-67). Bireysel özgürlükler pahasına maruz kalınan belirsizlik, tereddüt ve denetim yetersizliği gibi kaygıları pekiştiren durumlar özgürlüğün içine fırlatılan prekaryalaşmış bir kitlenin çoğalmasına sebebiyet verir (Bauman, 2018b:120).

3.4. Akışkan Modern Dünyada Prekaryalaşmaya Dair İstatistikler

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "Dünya Çapında Standart Dışı İstihdam" isimli 2016 yılına ait raporunda, prekaryalaşma sürecinin boyutlarını dünya ölçeğinde elde edilen istatistiki veriler düzleminde ele almış ve esnekleşen çalışma ilişkilerine dair şekillenen standart dışı -kırılmalı- istihdam biçimlerinin küresel ölçekte gelişimini detaylandırmıştır. ILO'nun raporuna göre; esnek çalışma koşullarının bir sonucu olarak yaygınlaşan geçici istihdam ilişkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında prekaryalaşma sürecinin ciddiyetini ortaya koymaktadır.

ILO'nun raporuna göre, geçici istihdam düzeyi Avrupa'da, yüzde 20'nin üzerinde yer almakla birlikte geçici istihdamın en yoğun yaşandığı ülkeler; Polonya, İspanya, Portekiz, Kıbrıs ve Hollanda'dır. Raporda, 2014 yılında Avrupalı geçici işçilerin yüzde 62'si kalıcı bir iş bulamadıkları için geçici olarak çalıştıklarını bildirdikleri vurgulanmaktadır. Asya'da, Bangladeş ve Hindistan gibi ülkelerde istihdamın yaklaşık üçte ikisini ve Endonezya'da yaklaşık dörtte birini geçici istihdam oluşturmaktadır. Kayıt dışılığın yoğun yaşandığı Latin Amerika ülkeleri Peru ve Ekvador'da, ücretli çalışanların yaklaşık yüzde 60'ı geçici sözleşme ile istihdam edilmektedir. Afrika'da, Kenya'da her dört çalışandan biri, Zimbabve ve Mali'de üçte birden fazlası geçici istihdam edilmekle birlikte Etiyopya ve Tanzanya'da geçici istihdam oranı yüzde 50'nin üzerindedir (ILO, 2016:103-104).

ILO'nun raporuna göre, Avrupa'da her beş çalışandan biri yarı zamanlı istihdam edilmektedir. Özellikle Kuzey Avrupa, Birleşik Krallık ve İsviçre'de istihdam edilenlerin üçte biri yarı zamanlı istihdam edilmektedir. Raporda, Avrupalı yarı zamanlı istihdam edilenlerin yaklaşık üçte biri tam zamanlı bir iş bulamadıkları için bu istihdam biçiminin içinde yer almaktadırlar. Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Macaristan, Portekiz ve Slovakya gibi ülkelerde yarı zamanlı istihdam son on yılda oldukça şiddetlenmiştir. Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve İsrail gibi diğer gelişmiş ülkelerde çalışanların üçte biri yarı zamanlı istihdam edilmektedir. Ayrıca, Asya'da, Endonezya, Vietnam,

Filipinler ve Hong Kong'da yarı zamanlı istihdam yaygınlaşmakla birlikte Latin Amerika ülkelerinde; Brezilya'da yüzde 15 civarında ve Meksika'da yüzde 20 civarında sabit kalmıştır (ILO, 2016:105).

ILO'nun raporuna göre, diğer kırılğan istihdam biçimleri dikkate alındığında; Avrupa'da geçici taşeron işçiliği, 2000 yılında AB-15 istihdamının yüzde 2'sini ve 2010'da ise, 34 Avrupa ülkesinde ücretli istihdamın yüzde 1,3'ünü kapsamaktadır. Rapora göre, Japonya'da, sevk edilen istihdam 2015 yılında yüzde 2,1'e yükselirken, Filipinler'de, işletmelerin yüzde 61,5'i sözleşmeli taşeron işçiliğine yönelmektedir. Hindistan'daki imalatta, fason işçilik, 2012'de yüzde 34,7'ye ulaşırken, Endonezya ve Vietnam da benzer şekilde bu istihdam formlarının önemli ölçüde yayıldığı ifade edilmektedir (ILO, 2016:105).

ILO Türkiye sorumlusu Numan Özcan, 2017 verilerine göre 1.4 milyar kişi kırılğan işlerde çalıştığını, kırılğan istihdamın toplam istihdam içindeki payının ise yüzde 42.5 düzeyinde olduğunu ve gelişmekte olan ülkelerde bu rakamın yüzde 76.5'e kadar çıktığını vurgulamaktadır (Büyüktaş, 2018). ILO'nun raporunda, standart dışı istihdamın yaygınlaşmasından sorumlu olan yapısal dönüşüm, teknolojik değişim, küreselleşme ve işgücünün gelişen yapısı gibi çok sayıda unsurun, prekaryalaşmayı besleyen kırılğan istihdam biçimlerinin küresel ölçekte yaygınlaşmaya devam edeceğine dair öngörüler ifade edilmektedir.

2. Yurttaşlık Hakları ve Temel Gelir Desteği

Kaderin ortaklığının kurumsallaştığı refah devletinde, bireysel mutluluk ve kederin evrensel olarak paylaşılan bir sorumluluk ilkesi işler hale getirilmiştir. Refah devletinde yurttaşlığın bir gereği olarak herkesin yoksunlukları herkesin kazançlarıyla dengelenirken ya da tedarik süreci tüm yurttaşlardan sağlanırken, akışkan modern hayatta kaderin çeşitliliği kurumsallaştırılarak ihtiyacı olanlara dar kapsamlı yardım biçiminde evrensel düzlemde uzaklaştırıldı (Bauman, 2016:329). Günümüzde, ekonomik çıkarların, ahlaki sorumluluğun hizmetine sokulduğu refah devletinden, politik hesapların ahlaki sorumluluktan kurtarılması için araçsallaştırıldığı akışkan modern devlete bir geçiş söz konusudur (Bauman, 2016:329). Bu geçiş süreci, ahlaki sorumluluğun bireyin özel kaygılarının arasına sıkıştırıldığı ve kolektif sorumluluk ve hizmetlerden uzaklaştırıldığı bir güvencesizliğe mahkum edilme olarak ifade edilebilir (Bauman, 2016:329-330 - Bauman, 2019a:122).

Katı modern toplumda emeği bedensel olarak değerlendirip, sanayide ve savaş alanlarında her an kullanılmaya hazır olmalarını sağlayacak bir sosyal devlet yaklaşımı söz konusu olmuştur (Bauman, 2019b:54). Akışkan modern toplumda ise, emeğin bedenselliği arka plana atılmış, emeğin yoksulluğu potansiyel bir gücün korunması zorunluluğu olarak değerlendirilmek yerine, katlanılmaz ebedi bir yükümlülük olarak görülmeye başlamıştır (Bauman, 2019b:54-55). Bu bağlamda, Wacquant, esnek birikim rejiminin, küresel ölçekte devletin görev tanımını revize ederek, iktisadi ve sosyal müdahalelerin asgari düzeye indirildiği ve cezai müdahalelerin alanın azami seviyeye çıkarıldığı bir sürece dikkat çeker (Bauman, 2017:74). Bununla birlikte, esnekleşen çalışma ilişkilerine bağlı olarak sosyal haklarda meydana gelen erozyonun zararlı sonuçlarını görünmez kılabilme amacıyla devletin yaygın söylemin aksine “güvenlik siyaseti” bazında daha fazla müdahalesi talep edilmektedir (Bauman, 2017:89).

Eşitsizliğin küreselleşmesinin altında yatan temel etken, Weber'in ifadesiyle “iş ve hanenin ayrılması” ya da ticari çıkarların aile ve cemaat gibi ilhamını ahlaktan alan tüm sosyokültürel ağlardan özgürleşmesi olarak ifade edilebilir (Bauman, 2019b:84). Daimi karşılıklı bir bağı, güvence altına alınmış eşit ve vazgeçilmez hakları, olası talih ve talihsizliklerin eşit bölüşüldüğü yapıyı temsil eden “aile” ve geniş aile olarak ifade edebileceğimiz “topluluk/cemaat” gibi sosyal ağlar neoliberal düzlemde işlevselliğini yitirmiştir (Bauman, 2019b:81-82). Akışkan modern hayatta, bireyselliğe mahkum olan bireylerin ortak dertlerinin önemli bir bölümü bir dayanışma sağlayacak yeterliliğe ya da içeriğe sahip değildir. Söz konusu ortak dertler yan yana gelebilmekle birlikte nitelikli ve sorumlu bir bütün oluşturamazlar. Sonuç olarak, bireysel kaygılar kamusal işlevsizleştirir ve bireyselleşme süreci yurttaşlık kavramının içeriğini boşaltarak kırılğanlığı pekiştirir (Bauman, 2019a:67-69; 218).

Akışkan modern hayatta yurttaşlık bilincinin oluşabilmesi için gerekli unsurlar; farklılık, dayanışma ve özgürlük olarak ifade edilebilir. Bauman'a göre, dayanışmanın olmadığı toplumlarda hiçbir özgürlük güvence altında değildir (Bauman, 2013:308). Bu çerçevede olağan kırılmalıklar karşılıklı hoşgörüyü, politik kırılmalıklar ise dayanışmayı gerektirir (Bauman, 2003:302). Bu bağlamda, toplumsal olarak üretilen risklere yönelik ötekinin sorumluluğu üstlenilerek ve ötekinin hakkı gözetilerek gerçekleşecek bir dayanışma süreci (Bauman, 2003:302), kendi farklılığı yerine ötekinin farklılığı için mücadele etmek anlamına gelir (Bauman, 2003:327-328). Bauman, öteki için sorumluluk ve mücadele sürecini şu sözlerle temellendirir:

“Eğer adalet, Levinas’ın istediği gibi, tekil ya da tekilleştirilmiş Öteki için dar anlamda uygulanan ve seçici sorumluluğun genişletilmesi ve genelleştirilmesi olarak anlaşılacaksa o zaman bunun, tıpkı bu sorumluluk gibi, Ötekinin taleplerinden değil, adaletin gerçekleşmesi sorumluluğunu duyan ahlaki benliğin ahlaki itki ve kaygısından kaynaklanması gerekiyor. Talep etmek tek başına ahlaki bir edim değildir (ancak bunun tanınması ahlaki bir edim olabilir); talebe hak tanımak ve daha da ötesinde henüz dile getirilmeyen bir talebin sezilmesi ise ahlaki bir harekettir. Yani ahlaki sorumluluklar asimetriktir ve karşılıklı yapılan bir şey değildir” (Bauman, 2013:92).

Bauman'a göre, devlet, bireysel talihsizliklere ve sonuçlarına karşı tüm toplum tarafından desteklenen kolektif güvenceler sunduğunda sosyaldır (Bauman, 2019b:59). Güvensizlik ve şüphe üreten egoist düzeni güven ve dayanışmaya iten ve toplumun tüm fertlerini yurttaş statüsü kazandıran bu anlayıştır. Kırılmalığın herkes için geçerli olduğu bir toplumda, kimseyi dışarıda bırakmadan ait olma hissinin ön plana çıktığı bir anlayışla herkes için güvenlik sağlandığında bireysel özgürlükler güvence altına alınacaktır (Bauman, 2019b:59-60). Çünkü, bir köprünün taşıma gücü nasıl en zayıf ayağının gücüyle ölçülür bu güçle artıyorsa, bir toplumun güvenliği ve becerikliliği de en zayıf kesimin güvenliği ve becerikliliğiyle ölçülür (Bauman, 2019b:61).

İlk defa Thomas Paine tarafından ifade edilen temel gelir savunusu, Bauman'a göre zamanından önce doğmuş bir fikir olmakla birlikte emeğin meta biçiminde alınıp satıldığı ve gelir elde etmenin tek meşru yolunun istihdam olarak kanıksandığı katı modern dönemde insan ilişkilerinin dokusunu ve dayanışma sürecini zedelemiştir (Bauman, 2018c:190). Bauman, temel gelir desteğinin tartışmasız olarak kabul edilmesi gerekliliğini, bir hakkaniyet unsuru, müşterek hayat kaidesi ya da ahlaki sorumluluk olarak vurgulamak yerine cumhuriyetçi bir hayatın ve yurttaşlığın gereği olarak özel/kamusal alanın yitirildiği bir düzlemde kaçınılmaz bulur (Bauman, 2018c:191-192). 1991'de temel gelir desteğine dair en kapsamlı savunuyu gerçekleştiren Claus Offe devlet destekli temel gelirin sosyal politika açısından bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır (Bauman, 2018c:192). Offe, temel gelir savunusunu, bir sosyal politika aracı olarak dile getirmiş ve bunu uygulayacak bir siyasi otoritenin var olduğunu kabullenmekle birlikte oluşacak maliyetin karşılanabilir olduğuna dikkat çekmiştir (Bauman, 2018c:192).

Bauman, Offe'ye hakkını teslim ederek, temel gelir savunusunu desteklerken, bu savununun bir sosyal politika önlemi olarak vurgulanmasının ve hesaplanabilir bir düzeye indirgenmesinin talihsizliğine dikkat çeker (Bauman, 2018c:193). Bauman'a göre, temel gelir savunusu yurttaşlar arasında yeniden paylaşım ve dayanışma gibi kolektif mekanizmaları hayata geçirecek, yurttaşlık bilincinin yeniden olgunlaşmasına zemin hazırlayacak ve kamusal sorumluluğu yeniden inşa edecek bir fırsat konumundadır (Bauman, 2018c:193). Bauman, temel gelir desteğinin gerçek anlamda kabulüyle etik standartların toplumsal hayata yeniden entegre edileceğini, yönetimin doğasına nüfuz ederek bireysel çıkarlardan kamusal meselelerin önemsendiği bir zemine geçileceğini vurgular (Bauman, 2018c:193).

Bauman'a göre temel gelir desteği yasalaştığı takdirde ya da bir başka ifadeyle, bireysel gelir hakkının istihdama bağlı elde edilen gelirden ayrışması durumunda, varoluşsal kırılmalıkların ve politik güvencesizliklerin bütün boyutlarını ortadan kaldıramasa da söz konusu prekaryalaşmanın başlıca kaynağını ortadan kaldırmanın en temel yoludur (Bauman, 2018c:195). Bu çerçevede, evrensel gelir hakkı, tüketim toplumun temel dayanaklarını sarsacak ve en azından hayatta kalmak için tüketim

toplumunun dayattığı alternatifsizlik yanılması çözülecek ve bir kamusal konsensusun önünü açacaktır (Bauman, 2018c:197). Bauman'ın süreci yurttaşlık temelinde ele almasının nedeni, cumhuriyetçi anlayışın tasarladığı yaşam biçimini dayatmak yerine yurttaşların kendi tercihleri doğrultusunda özgürce tartışabilecekleri ve bireysel özgürlüklerini pekiştirecekleri bir hayatı sunuyor olmasından kaynaklanmaktadır (Bauman, 2018c:197-198). Bir insanın seçme özgürlüğü ne kadar fazlaysa o kişinin akışkan modern hayattaki yeri o kadar yüksektir (Bauman, 2013:137).

3. Sonuç

Bauman, emeğin bireyselleşme sürecini yorumlarken, çözümlenmesine yönelik atıfta bulunduğu refah devlet anlayışı ve geleneksel aile-cemaat ilişkilerini, günümüzde dayanışma ilişkilerinin somutlaşabilmesi için bir gereklilik olarak vurgulamaz. Bu bağlamda, prekaryalaşma sürecinin kısmen de olsa çözümünü, ötekinin sorumluluğu biz tarafından dikkate alındığı ölçüde toplumsal refah düzeyinin yükseleceğini vurgular. Ötekinin sorumluluğuna dair gösterilecek bir hoşgörü ortamı ahlaki mükemmeliyetin sağlanmasında önemli bir veçheyi temsil etmektedir. Bauman, bu süreci gerçekleştirebilmek için cumhuriyetçiliği ve yurttaşlık anlayışının ötekinin sorumluluğu temelinde yeniden düşünülmesi gerekliliğini ifade eder ve temel gelir desteğinin önemine dikkat çeker. Ancak, temel gelir desteğinin bir sosyal politika aracı olarak konumlandırılarak muhasebeleştirilmek yerine herkesin refahı için bir sorumluluk ve zorunluluk unsuru olarak algılanması gerekliliğini ifade eder. Bu sayede telafisi imkansız gibi görünen kırılğanlıkların hafifletilmesine yönelik bir yol açılabileceğini vurgular.

Bauman, modernizmin tüm formlarında kırılğanlıkların mutlaka var olduğunu vurgulamakla birlikte, akışkanlaşan ve esneklenen neoliberal formda kırılğanlaşmanın olağan seyrini terk ederek politikleştiğini vurgulamış olsa da, söz konusu kırılğanlıkların çözümü için olgunlaşmış bir sınıfsal ve politik tavır göstermeyi arka plana atmakla birlikte refah devleti kazanımların yurttaşlık boyutuna yaslanır. Süreci ötekinin sorumluluğunun ahlaki mükemmeliyet mertebesinde sahiplenilmesi arzular. Ancak bu beklenti, kırılğanlıkların pornografik ölçülerde belirginleştiği ve küresel sermayenin yerelliğe mahkum edilmiş emek üzerinde zerre sorumluluk hissetmediği ve devletin bu sorumsuzluğu görmezden geldiği bir ortamda oldukça iyimser bir görünüm arz etmektedir.

Her ne kadar prekaryalaşan kitleler çerçevesinde sınıfsal farkındalıklar ve kolektif toplumsal örüntüler zedelenmiş ve işlevsizleşmiş olsalar da, modernizmin gelişim süreci sınıfsal antagonizmaların önemli ölçüde belirleyici olduğu bir düzlemde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda temel gelir desteği, öznesizleşmiş prekaryanın kırılğanlaşan hayatlarına dair kalıcı bir çözüm üretmeyebilir. Çalışma ilişkilerinin sınıfsal düzlemde kopuk bir biçimde ötekinin sorumluluğunun sahiplenilmesi ve yurttaşlık bilinci bağlamında ele alınması uzun vadede daha derin kırılğanlıkların tetikleyicisi olabilir. Bir başka ifadeyle, prekaryalaşan kitleler sınıfsal antagonizmalar göz ardı edilerek uygulanacak temel gelir desteğiyle geleceğe dair belirsizliklerine bir yenisini daha eklemekten öteye gidemeyebilir. Var olan sınıfsal eşitsizliklerin yurttaşlık düzleminden önce sınıfsal düzlemde belirginleştirilmesi, sorunsalın tespiti ve çözümü açısından daha somut ve kalıcı bir adım olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Bağce, H.E. (2004). Modernliğin temelleri ve ikircikli serüveni. Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye (s. 3-59) içinde. Ankara: Babil Yayınları.
- Balcı, M. E. (2021). Modernliğin sosyolojisi. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Ders Notları.
- Bauman, Z. (2019a). Akışkan modernite. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2019b). Borçlu zamanlarda yaşamak. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018a). Bireyselleşmiş toplum. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. (2018b). Kuşatılmış toplum. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018c). Siyaset arayışı. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). Iskarta hayatlar: modernite ve safraları. (O. Yener, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). Postmodern etik. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). Küreselleşme. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve müphemlik. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, S. (2006). Modernlik ve eleştirel kuramın çıkmazları. (H.E. Bağce, Der.) Frankfurt okulu (s. 83-110) içinde. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Büyüktaş, O. (2018). Çalışanlar yoksul ve kırılgan. (Erişim: 25.04.2021), <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/calisanlar-yoksul-ve-kirilgan-1130813>
- Chomsky, N. (2012). *Occupy/İşgal* et. (O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Dardot, P., & Laval, C. (2018). Dünyanın yeni aklı: neoliberal toplum üzerine deneme. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. & Pierson, C. (2001). Modernliği anlamlandırmak: Anthony Giddes'la söyleşiler. (M. Sağlam ve S. Uyurkulak, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Goldmann, L. (2006). Marcuse'yi anlamak. (H.E. Bağce, Der.) Frankfurt okulu (s. 305-319) içinde. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin kısa tarihi. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Harvey, D. (2014). Postmodernliğin durumu. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2015). Kısa 20. yüzyıl: 1914-1991 aşırılıklar çağı. (Y. Aloğan, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- ILO – Uluslararası Çalışma Örgütü. (2016). Dünya çapında standart dışı istihdam. (Erişim: 25.04.2021), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_534326.pdf
- Köker, L. (2007). Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lazzarato, M. (2020). Borçlandırılmış insanın imali: neoliberal durum üzerine deneme. (M. Erşen, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Lazzarato, M. (2013). Neoliberalizm iş başında: eşitsizlik, güvensizlik ve toplumsalın yeniden kurulumu. (S. Yardımcı, Çev.) Skopdergi, Sayı 4. (Erişim: 25.04.2021), <https://www.e-skop.com/skopdergi/neoliberalizm-is-basinda-esitsizlik-guvensizlik-ve-toplumsalın-yeniden-kurulumu-politik-ekonomik-alanın-incelemesi-icin-temel-ogeler/1301>
- Lash, S. & Urry, J. (1987). The end of orgaized capitalism. U.K.: Polity Press.
- Lorey, I. (2015). State of insecurity: government of the precarious. (Aileen Derieg, Çev.). Verso.
- Marx, K. (2011). Felsefenin sefaleti. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: Sol Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2011). *Komünist parti manifestosu*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Öngen, T. (2014). Prometheus'un sönmeyen ateşi: günümüzde işçi sınıfı. İstanbul: Yordam Kitap.
- Polanyi, K. (2007). Büyük dönüşüm. (A. Buğra, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rossi, A. (2018). Neoliberal ruhlar. Cogito. 91(Güz), 121-153.

Standing, G. (2015). *Prekarya: yeni tehlikeli sınıf.* (E. Bulut, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Vatansever, A. (2018). Proletarya ile orta sınıf arasında: Siyasi aktör olarak prekarya, (Lütfi Sunar, Der.), *Türkiye’de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* (s. 181-218) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Extended Abstract

In this study, we believe that reading the precariatization process, which became evident due to the progress of modernism, with Zygmunt Bauman's concept sets, can be expressed on a clearer and more understandable basis in terms of the sociological dimensions of the process and the transformation of social networks. The aim of this study is to make a modest contribution to the explanation of the precariatization process by examining from Bauman's point of view the depth and social reflections of the fragilities reinforced by the progress of modernism within the framework of flexible working relations.

According to Bauman, the disappearance of temporal-spatial distances through technological developments causes the weightlessness, disembodiment and homelessness of power, deepening the uncertainty and miscommunication in work relations. In this context, the obligation of policymakers to take into account the irresponsible and unruly attitudes of capital due to its free movement ability and the damage to the trust relationship of local elements with capital, cause the ties between capital and labour to be broken. The asymmetry that occurs between the independent position of power from space and the dependence of social life on space causes the continuity of uncertainty, the reinforcement of the irresponsibility of those in power - the individualization of responsibility - and the fragility or precariatization of the lives of local elements dependent on space.

According to Bauman, although the conditions of liquid modernity in the process of flexibilization resemble an explosion in a minefield that is uncertain when and where it will happen, but which is known to happen, the situation in question is universal in a globalized world and no one is exempt from this process. Although the market which has been getting flexible is powered by uncertainty, its staple food is to generate uncertainty on a global scale. According to Bauman, in an environment where flexible labour relations dominate, the changeability of all kinds of rules for the functioning of the market mechanism at any time and the fact that the labour supply which can be easily dispensed with because of abundant labour alternatives with the increase in population, cause the labour to become worthless by limiting its options. In particular, disembodied labour as a result of the software age reinforces the lame place and mobility or weightlessness of capital, paving the way for uncertainty to turn into a tool of domination.

Neoliberal reason designs labour as a subject capable of becoming passive, not only by demanding the submissiveness and obedience of labour, but by requiring them to establish a personal connection with the work process. Labour that becomes passive within the framework of flexible working relations is included in the production process with a contract, ignoring the ambitions, hopes and dreams of the individuals who have that labour within the framework of the social relations network to which they belong. This may result in the physiological, psychological and moral use of the person who is the owner of that labour, the dissolution of cultural protective networks, and a social collapse. So much so that while the process of flexibility transforms the collective productive identity of labour into a passive consumer based on pleasure, it produces precarious and anxious precariats of the postmodern world without the proletarian consciousness of the modern world. In this context, the process of flexibilization transforms labour into a parchment identity that destroys an ephemerality that time cannot control while building it in tatters, instead of a permanent and solid canvas on which it will portray its own destiny.

The main factor underlying the globalization of inequality can be expressed as the “separation of work and household”, as Weber puts it, or the liberation of business interests from all morally inspired sociocultural networks such as family and community. Social networks such as "family", which represents a permanent mutual bond, guaranteed equal and inalienable rights, and the structure where possible luck and misfortune are equally shared, and "community", which we can describe as the extended family, have lost their functionality in the neoliberal plane. In fluid modern life, a significant part of the common problems of individuals who are condemned to individuality do not have the competence or content to provide solidarity. Although these common problems can come together, they cannot form a qualified and responsible whole. As a result, individual concerns make the public dysfunctional and the process of individualization reinforces vulnerability by emptying the concept of citizenship.

Necessary elements for the formation of civic consciousness in fluid modern life can be expressed as difference, solidarity and freedom. According to Bauman, no freedom is guaranteed in societies where there is no

solidarity. In this framework, ordinary vulnerabilities require mutual tolerance, while political vulnerabilities require solidarity (Bauman, 2003:302). In this context, a solidarity process that will take place by assuming the responsibility of the other against the socially produced risks and taking into account the rights of the other means fighting for the difference of the other instead of his own.

While Bauman emphasizes that there are vulnerabilities in all forms of modernism, he emphasizes that in the fluidized and flexible neoliberal form, fragility leaves its usual course and becomes politicized. The claim of the neoliberal flexibilization process can be expressed as the individual's adopting a life style towards the sustainability of working relations and spending the time, which is considered as leisure time, to develop human capital. In this framework, while the individual focuses all his time on improving his capabilities, he tries to suppress the insecurity concerns that occur as a result of flexible working relationships.

Global capital, which has the advantage of lightness in the fluid form of modernism, and the neoliberal state mind, which reinforces its irresponsibility and designs the investment ground, establishes the necessary ground for the politicization of fragility and for the labour that is condemned to the local to become passive and lose its quality of being a subject. According to Bauman, labour, which becomes passive and individualized in the face of socially produced risks, is exposed to precariatization without a collective solidarity process and traditional solidarity networks on the axis of flexible market relations.

While interpreting the individualization process of labour, Bauman does not emphasize the understanding of the social state and traditional family-community relations, which he refers to for its dissolution, as a necessity for the solidarity relations to be embodied today. Bauman emphasizes that the solution of the precariatization process, albeit partially, will increase the level of social welfare as long as the responsibility of the other is taken into account by us. An atmosphere of tolerance towards the responsibility of the other represents an important aspect in achieving moral excellence. Bauman expresses the necessity of rethinking republicanism and the understanding of citizenship on the basis of the responsibility of the other in order to realize this process and draws attention to the importance of basic income support. However, it means that basic income support should be perceived as an element of responsibility and obligation for everyone's welfare, rather than positioning it as a social policy tool. It emphasizes that in this way, a way can be opened for alleviating the vulnerabilities that seem impossible to recover.